

TORI PÕHIKOO

MARIE TOMINGA

9. KLASS

SELJA KOOLI AJALUGU 1942–1948 LEIDA AUSTERI JA AITA KURME MÄLESTUSTE PÕHJAL

JUHENDAJA TIINA TOMINGA-ERGEZINGER

SISSEJUHATUS

Meie ümber on palju lugusid. Paljusid lugusid me kuuleme, palju läheb meist mööda. Paljud lood puudutavad meid, paljud jätavad külmaks. Mina kuulsin ja mind puudutas lugu, mida kuulsin Selja koolist.

Loo rääkis meie peretuttav Leida Tõnutare, kui meenutas oma kooliaja algust. Tagantjärei mõeldes ei oska ma öelda, kas see oli tema valgete täppidega punane esimese koolipäeva sitsikleit, meenutus erilisest koolimajale omasest lõhnast või õnnetunne kingituseks saadud noodivihikust, mis mind paelus ja hämmastas. Kuidas on võimalik mäletada 76 aasta taguseid mälestusi nii detailselt? Mõistsin, et see on lugu, millest tahan rohkem teada. Soovisin talletada oma kodukoha kultuuripärandit, kuna põlvkond, kes neid lugusid veel mäletab, on kadumas. Nii sündis minu uurimuse teema.

Uurimistöö eesmärk on anda lühiülevaade 1940ndate aastate poliitilisest elust ja tolleaegsest koolikorraldusest ning õppida tundma Leida Austeri kooliaega ja oma kodukoha ajalugu.

Töö käsitleb peamiselt aastaid 1942–1948. Esimene peatükk loob ajaloolise tausta, mis aitab mõista tolleaegset poliitilist olukorda ning eluolu. Seejärel annan ülevaate Eesti kooli töökorraldusest neil aastail. Teise osa moodustab Selja kooli ajalugu. Töö uurimuslik osa põhineb Leida Tõnutare mälestustel. Leida soovil kasutan töös tema neiupeelvenime Auster. Osa mälestustest kirjutas ta minu jaoks üles, osa salvestasin helifailina telefoni. Tegin tema jutust minimaalselt muudatusi, et säiliks Leida kõnepruuk. Lisasin oma töösse Selja kooli vilistlase Jüri Kadaja ema Aita Sepa (neiupeelvenimega Kurme 1921–2010) mälestused. Tema

oli Selja koolis õpetaja 1944. aasta sügisest. Olude sunnil töötas ta kaks aastat Seljametsas. Seejärel taas Seljal õpetajana, alates 1962. juhatajana kuni nõukogudeaegse kooli lõpuni.

Materjali leidsin nii raamatukogust, muuseumist kui ka inimeste isiklikest mälestustest. Kõige raskem oli leida infot Selja kooli ajaloo kohta, toetusin selles osas peamiselt Jüri Kadaja mälestustele. Uurimustöö koostamisel tuli tunnistada, et Selja koolimaja on läbi aegade elanud ääretult mitmekesist elu. Kindlasti tasub tulevikus Selja koolimaja ajalugu edasi uurida.

Uurimustöö koostamise käigus tekkisid ka mõned raskused. Tori muuseumist saadud käsikirjalist teksti Selja kooli kohta oli kohati raske lugeda. Kuigi Selja koolil on väga pikk ja väärikas ajalugu, oli üsna raske leida infot selle kohta.

Soovin tänada kõiki, kes mind töö valmimisel toetasid: Lea Puust, Aita Puust, Jüri Kadaja, Eva Jansen-Mann, Tiina Tominga-Ergezinger. Eriline tänu loomulikult imepärasele jutuvestjale Leida Austerile.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	1
1. AJALOOLINE SITUATSIOON	4
1.1. Ajalooline ja poliitiline olukord aastatel 1942–1948	4
1.2. Eesti kool aastatel 1942–1948	5
2. SELJA KOOLI AJALUGU	8
3. MÄLESTUSED SELJA KOOLIST AASTATEL 1942–1948	10
3.1. Leida Austeri elulugu	10
3.2. Leida Austeri meenutused Selja koolist	10
3.3. Selja kool aastatel 1944–1948 õpetaja Aita Kurme mälestuste põhjal	16
KOKKUVÕTE	19
KASUTATUD ALLIKAD	20
Lisa 1	21
Lisa 2	22
Lisa 3	23
Lisa 4	24
Lisa 5	25
Lisa 6	26
Lisa 7	27

1. AJALOOLINE SITUATSIOON

1.1. Ajalooline ja poliitiline olukord aastatel 1942–1948

Poliitiline võim jätab oma jälje kõigis eluvaldkondades. Järgnevalt annan ülevaate tolleaegsest poliitilisest situatsioonist ning eluolust.

1. septembril 1939. aastal puhkes teine maailmasõda. 1939. aasta septembris, vahetult pärast teise maailmasõja puhkemist, sirutus Stalin nende riikide järele, mis pidid vastavalt 23. augustil 1939. aastal sõlmitud Molotovi-Ribbentropi pakti salaprotokollile minema Nõukogude Liidu kontrolli alla. Alustuseks hõivasid Punaarmee relvajõud Ida-Poola, seejärel nõudis Moskva Balti riikidelt nn vastastikuse abistamise lepingute sõlmimist, mille alusel luuakse Baltimaades Punaarmee baasid. Eesti esindajad kirjutasid vastastikuse abistamise lepingule (baaside lepingule) alla Moskvast 28. septembril 1939. aastal. (Värä jt, 2015, lk 102)

Pärast Eesti ühendamist Nõukogude Liiduga asendati siinsed riigi- ja omavalitsuseasutused nõukogulikega ning kogu ühiskonna juhtimine koondus kommunistliku partei kätte.

Käivitati ulatuslikud repressioonid endiste poliitikute, sõjaväelaste ja ühiskonnategelaste vastu. Repressioonipoliitika kulmineerus 1941. aasta 14. juunil, mil toimus massiküüditamine kolmes Balti riigis. Eestist deporteeriti üle 10 000 inimese, keda peeti potentsiaalselt ohtlikuks. 22. juunil 1941 puhkes NSV Liidu-Saksa sõda. Nõukogude-Saksa sõja algperioodil Punaarmee taandus. Nõukogude võimuorganid moodustasid hävituspataljone, mis purustasid taandumisel tööstushooneid ja talusid. Hävituspataljonidesse kuulusid kommunistide ja nõukogude aktivistide kõrval ka mobiliseeritud töölised ja kutsealused. Hävituspataljonlaste vastasteks olid metsavennad. Metsavennad olid inimesed, kes ennast NSV Liidu okupatsioonivõimu eest varjasid ja selle vastu relvastatud võitlust pidasid. Kahjuks kaasnes metsavendade tegevusega pahatihti ka õigustamatu terror. (Laur jt, 1995, lk 101)

Eesti rahvas oli sõjakannatustest räsitud ja kurnatud. Kaks nädalat pärast Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahelise sõja puhkemist jõudsid Saksa eelväed Eestisse. Paljud eestlased tervitasid Saksa sõdureid kui vabastajaid. Nad olid veendunud, et pärast Punaarmee väljaajamist taastatakse Eesti omariiklus. Peagi selgus aga, et Saksamaa ei mõtlegi Eesti iseseisvust taastada, vaid kehtestab Nõukogude okupatsiooni asemel natsliku okupatsiooni.

Võimu teostasid valdades ja linnades küll eestlased, seda aga sakslaste valvsa kontrolli all. Kontroll toimus kõigi eluvaldkondade üle.

Ka Saksa aja kõige rõhuvam külg oli repressioonipoliitika. Julgeolekupolitsei viis läbi arreteerimisi ja hukkamisi. Kokku hukati Saksa okupatsiooni aastail umbes 7800 Eesti kodanikku. (Värä jt, 2015, lk 106)

Eesti majandus allutati Saksamaa ja rinde vajadustele. Esmalt tuli toita sakslased ja alles seejärel teised. Puudust tunti nii toidu- kui ka tarbekaupadest.

Sõjaaegsed kitsad olud ahendasid kultuurielu. Uut ideoloogiat siiski ülistama ei sunnitud. Küll aga tuli silmas pidada, et näiteks juudi kirjaniku loomingu kiitmine ei ole tark tegu. Raamatuid ilmus vähe. (Vahtre, 2005, lk 204)

Saksa aeg kestis aastani 1944. Kui Saksa väed lahkusid Eestist, lootsid eestlased, et suudavad taastada Eesti Vabariigi. Selle asemel aga jõudis sõda taas Eestisse. Nõukogude väed korraldasid Eesti linnadele mitu suurt pommirünnakut.

1944. aasta 9. märtsi pommirünnakut Tallinnale meenutab ka Leida oma mälestustes.

Pealetung kestis mitu kuud. Punavägi hõivas esialgu mandriosa, hiljem ka Eesti saared. Eesti oli langenud taas Vene võimu alla. Sõja lõppedes kuulus Eesti taas NSV Liitu, kus Stalinil oli ainuvõim. (Värä, 2015, lk 108)

Sõjajärgse Eesti arengu määras totalitaarse NSV Liidu ideoloogia. Aastatel 1944–1945 vähendati Eesti territooriumi. Eesti NSV taastamisega säilitati esialgu olemasolev haldusjaotus. 1945. aastal jagunes Eesti NSV 10 maakonnaks ja 236 vallaks. Nõukogude võimu taaskehtestamisse suhtus suurem osa eestlasi eitavalt. See väljendus nii passiivses kui ka aktiivses vastupanus. 1944–1953 oli selle vastupanu keskmeks otsene relvavõitlus - metsavendlus. (Laur jt, 1995, lk 112)

1.2. Eesti kool aastatel 1942–1948

Saksa okupatsioonivõim, mis algas 1941. aasta septembris, tühistas kõik peale 21. juunit 1940 väljaantud seadused. Hariduse Rahvakomissariaadi asemel hakkas hariduselu korraldama Haridusdirektoriaat, mille eesotsas seisis Eesti Omavalitsuse juht Hjalmar Mäe.

Õppetöö algas koolides 1941. aastal 1. oktoobril. Enne kooliminekut tuli kõigil õpilastel ja õpetajatel aidata maal vilja koristada. Algkoolide, lasteaedade ja lastekodude juures oli rakendatud tööle eelklassid. Koolikohustus kehtis kõigi laste jaoks, kes samal aastal olid või said 8-aastaseks. 1942/43. õppeaasta kestis maikuuni, 1943/44. õppeaasta oktoobrist

märtsini. Koolitöö korraldus erines maakonniti ja sõltus kohalike võimude äranägemisest. Õppeaasta pikkuseks üldhariduskoolis oli 100–130 päeva ja õppetund kestis 30 minutit. Tunde oli päevas kütte ja valguse puudumise tõttu 3–5. Vähe oli õpikuid, vihikuid ja kirjutusvahendeid.

Haridusdirektori ringkirjaga anti koolidele korraldus muuta ajaloosündmuste käsitlemist tegelikku ajaloolist arengut ning mitte kõnelda saksastamisest ja sakslaste varasemast valitsemisest Eestis. Kõiki kaasaja sündmusi tuli vaadelda natsionaalsotsialistliku teooria seisukohalt. Oluliselt suurenes Saksamaa, saksa keele ja kultuuri ning natsionaalsotsialismi ja rassiteooria tundmaõppimise osa. Ainsa võõrkeelena lubati õpetada saksa keelt (alates 3. klassist ja vähemalt 5 tundi nädalas), kuid oli ka erandeid. Nii õpetati 1943/44. õppeaastast näiteks Tapa gümnaasiumis ka inglise keelt. Koolis ei lubatud kasutada mitut Eesti Vabariigi ajal ilmunud ajaloo- ja kirjanduse õpikut, kus kõneldi sakslastest või Saksamaast halvustavalt. (XX sajandi kroonika, lk 114)

Kuna sõjategevus laastas Eesti pinda, lõpetati aastal 1944 õppetöö tavalisest varem.

„7. märtsil andis haridusdirektor korralduse õppetöö lõpetamise kohta. Korralduse järgi lõppes õppetöö kõigis koolides 25. märtsil, v.a need koolid, kus see lõpetati evakueerimise tõttu varem. Koolide ülemineku- ja lõpueksamid jäeti ära. Kõrgema astme kutsekoolides võis Haridusdirektooriumi koolivalitsuse juhataja otsusel korraldada lõpukatsed. Gümnaasiumide ja kutsekoolide õpilastele anti klassikursuse või kooli lõpetamise tunnistus sügisel, kui nad olid esitanud tõendi suvise töökohustuse täitmise või sellest vabastamise kohta. Algkooliõpilastele anti klassikursuse või algkooli lõpetamise tunnistus kooliaasta viimasel päeval, evakueerumise puhul evakueerumistunnistuse ettenäitamisel.” (XX sajandi kroonika, lk 162)

Sõjaoludest tingituna toimus koolitöö õppeaastal 1943/44 katkendlikult. 1944. aasta 25. märtsist peatati õppetöö kõigis koolides ning õpilastele kirjutati klassi- ja kooli lõputunnistused välja ilma eksameid sooritamata.

1944. aasta sügisel algas taas Nõukogude okupatsioon ning kõik Saksa okupatsioonivõimude, samuti Eesti Omavalitsuse välja antud seadused, määrused jne tühistati. (EV 100, Kool ja hariduselu Saksa okupatsioon 1941–1944)

Aastal 1945 alustas Eestis tööd 256 alg-, 740 seitsmeklassilist, 55 kesk- ja 4 erikooli, milles oli kokku 125 200 õpilast. (XX sajandi kroonika, lk 223) Uue võimuga kaasnes loomulikult ka uus suund hariduses. Nõukogude kooli ja kasvatuses põhialused lähtusid sellest, et

kasvatada noorsugu marksistlik-leninliku ideoloogia, kommunistliku teadlikkuse ja moraali vaimus. Noortes tuli kasvatada nõukogude patriotismi, tulist armastust kodumaa vastu ning valmisolekut kaitsta oma riiki. Enne seda tuli aga koolidest välja juurida kodanlik-natsionalistlikud ja šovinistlikud sugemed. (Nõukogude Kool, 1948)

2. SELJA KOOLI AJALUGU

Selja kooli ametlikuks asutamisaastaks loetakse aastat 1857. „Enne vallakooli asutamist oli aga Kaseküla Mihkli saunas juba kool töötanud. Kaseküla Mihkli sauna asukohta ei teata, kuid arvatakse, et see võis asuda praeguse koolimaja kohal. Suusõnaliste andmete järgi olevat Kirjusauna Jakob kooliõpetajaks olnud 31 aastat: 1819. aastast kuni 1850. aastani.“ (Must, 1973, lk 26) „Päris koolimaja olevat ehitatud alles 1857. aastal. See olnud päris harilik talumaja rehealuse, rehetoa, koolitoa ja väikese ahjutaguse kambriga koolmeistri tarvis. Rehetuba kasutatud koolmeistri kööginä ja ühtlasi ka laste magamisruumina. Selles majas alanud korralik koolitöö alles Lõusa Andres Saali juhatusel; viimane oli koolmeistri tarkuse ja ameti õppinud Tori köstrikoolis. Andres Saal olnud üks selle aja targematest koolmeistritest ja pidanud koolmeistriametit ühtejäre 24 aastat. (Must, 1973, lk 27)

Puust koolimaja põles 1889. aasta sügisel maani maha. Järeneval aastal hakati ehitama uut kivist koolimaja (lisa 2). Ehitajaks oli tõenäoliselt küla kogukond. Ehitusmeister oli Jüri Jantson. Vald andis 5500 rubla koolimaja ehitamiseks, samuti saadi vallalt raudkivid, tellised, liiv ning lubi. 1890. aasta oktoobris õnnistas uut koolimaja Tori pastori Carl Raedlein. Õnnistamistoimingust võttis osa ka Pärnu koolide inspektor Andrei Erikson. Koolijuhataja Auksmanni juhatusel laulis laulukoor. Aastatel 1942–1948, mida mina uurisin, töötasid Selja koolis järgmised õpetajad: Lilli Kull, Ludmilla Merila, Johanna Tallo, Maria Jaanimäe, Maria Viirsalu ning Aita Kurme. Aastast 1941 kandis kool nime Selja 6-klassiline kool.

1942–1948 töötas koolis liitklassidena 6 klassi (lisa 6). Alates 1948. aastast muudeti kool 4-klassiliseks ning kandis ilmselt nime Selja algkool. Kahe aasta pärast kasvas kool 7-klassiliseks. Kooli nimetus oli sel ajal arvatavasti Selja mittetäielik keskkool. Aastal 1954 ehitati majale teine korrus. Sellisena on Selja koolimaja välimus säilinud tänapäevani.

Aastal 1962 vähenes klasside arv neljani ning koolist sai taas algkool. 1970ndate piirimail jäi klasse veel ühe võrra vähemaks, kuni see 1976 suleti.

Selja kool taasavati 1992. aastal. Kool kasvas 5-klassiliseks. 2011. aastal sulges Tori vald kooli laste vähesuse tõttu. Sellest ajast saadik on maja seisnud tühjana (lisa 3).

Jüri Kadaja rääkis, et Selja koolil oli oma kroonika, mida ta noorena oli lugenud. Seal olid kirjas kõik kooli andmed: lõpetajad, õpilaste arv, õpetajad. Ainult Saksa ajast oli paar lehekülge välja lõigatud. Kui 1976. aastal kool suleti, kästi see anda haridusosakonda, et

panna arhiivi. Kui aga Seljal 1992. aastal kool uuesti avati, siis üritati nimetatud kroonikat leida, kuid kahjuks tulemusteta.

3. MÄLESTUSED SELJA KOOLIST AASTATEL 1942–1948

3.1. Leida Austeri elulugu

Leida Auster sündis 3. jaanuaril 1934. aastal Väljaotsa talus. Tol ajal asus talu Sitre külas, hiljem muudeti see Kasekülaks, praegu kannab küla Selja nime.

Leida ema oli Ella Tuisk (1896–1979) ja isa August Auster (1882–1958). Peres kasvas kaks tütart: Aliidia (1923–2001) ja Leida. Leida abiellus Ants Tõnutarega (1931–2011) 1964. aastal. Neil sündis 3 last: Tõnu (1964), Tiit (1966) ning Aina (1972).

Leida on olnud kooliga terve elu tihedalt seotud. Pere müüs õpetajatele piima, mune ja leiba, mida Leida väikese tüdrukuna koolimajja viis. Ta õppis Selja koolis aastatel 1942–1948. Aastal 1956 töötas ise koolis õpetajana. Kui Selja koolimajas avati Kaseküla raamatukogu, töötas Leida seal kümme aastat.

Leida oli maalaps. Ikka ja jälle oma jutustuses rääkis ta ka oma igapäevaelust. Kõik lapsed käisid suvel karjas. Rehepeksud toimusid septembrikuus, igal hommikul oli kuulda, kuidas rehepeks käis ja rehemasin undas. Küla teisest otsast inimesed läksid naabrile appi. Tehti talgud. Kartulivõtt oli samuti septembrikuus. Kartul pidi olema võetud Tori laadapäevaks. Tori laat toimus alati 28. septembril. Suured välitööd pidid mihklipäevaks tehtud olema.

Leida lapsepõlv möödus teise maailmasõja aastatel. Ta meenutab 1945. aasta 9. märtsi Tallinna pommitamist.

1944. aastal 9. märtsi kuuvalgel külmal ööl toimus Tallinna pommitamine. Valgeid sähvatusi oli siis näha. Raketid lasti üles, et näha Vene pommituslennukeid. Üks pommituslennuk tuli Saksa lennukist taga aetuna siia poole ja puistas oma pommid siia maha. Iga võitja tuli ja nõudis kohe toitu. Sakslaste ajal tuli esimest korda viia seanahka.

3.2. Leida Austeri meenutused Selja koolist

Leida Auster alustab oma mälestuste meenutamist esimesest koolipäevast 1942. aastal, mil ta läks esimesse klassi (lisa 7).

Oli päikeseline hiline hommik. Ma ei mäleta tundide alguse aega, kindlasti mitte enne kella üheksat. Ma kartsin minna ilma saatjata. Ema käskis minna mööda maanteed teiste laste järgi. Pidingi minema (lisa 1). Mul oli seljas valgete täppidega punane sitsist kleit ja kampsun.

Koolimaja oli lapsi täis. Enne nii tuttav maja oli võõras. Olin eksinud laste summas. Mis klass? Kes pinginaaber? Ja siis kogunesime teepoolsesse klassi, pidime mahutama end pinkidesse. Segadust palju. Rootsi Naima tõmbas mu oma pinki. Algas lühike kõne ja kirikulaul oreli saatel. Tallo sai meie õpetajaks. Õpetaja kõneles midagi ja lõpuks sai minema. Järgmisel päeval tuli jälle minna. Ma olin sattunud suure trügiva lastekarja sekka. Olin üksi kasvanud talulaps. Kartsin ja käia julgesin seina lähedal. Kui ma käisin õpetaja Lilli Kullile piima viimas, siis oli koolimajas eriline lõhn ja seda lõhna tundsin edaspidigi. Koolijuhataja oli sel ajal Hein Kalbus, kelle luukõhna naist (mustlanna) kutsuti lihtsalt Luuks ja kes käskis lastel endale toiduaineid tuua. Mind jooksutas ta palju oma nõudmistega. Harjusin.

1944. aasta kevadel võeti Kalbus sõtta, olime teepoolses suures klassis teda jumalaga jätmas. Igale lapsele andis ta midagi mälestuseks. Mina sain noodivihiku. Teised pliiatsi, kummi või vihiku. Paari kuu pärast öeldi, et langes Narva all. Üle kuu pidas Kull üksi kooli, seistes kahe klassi vahel uksele. Vaheaeg saabus sel kevadel ruttu. Mu kolmanda klassi sügisel olid uued noored õpetajad. Aita Kurme, õpetaja Kont ja Marie Jaanimäe tütar Luulega, kellele olin sageli lapsehoidjaks. Marie Jaanimäe oli juhataja.

Uutest õpetajatest tuli Maria Viirsalu tütarde Lea ja Mallega. Meist said nn igavesed sõbrad - mina, Luule ja Malle. Õpetaja Kont läks tagasi Tartu Ülikooli ja vene keelt õpetas Viirsalu. Viidendasse klassi tuli Murru koolist Lea Siimsen, Linda Tõlp, Naima Jürgenson, Dzidra Ilm, kõiki ei mäleta. Tuisu majas avati internaat. Kokk-koristaja oli Sinaida Tuisk. Meie klassist jäi Mihkel Ollino kopsuhaiguse tõttu ära. Väga kurb.

Saksa okupatsiooni ajal oli puudu nii toidust, kui ka muudest esmatarbekaupadest. Seepärast pidi ka Leida toime tulema vähesega.

Toiduks oli enamikul praetud muna lihaviiluga leiva vahel ajalehesse keeratud, mõnikord ainult või leiva vahel. Riietusruumis suure peegli kõrval oli tsinkplekist tilaga veenõu, mille all oli plekkvann. Keerasid ja jõid, kui sul oli tõesti janu seda külma vett juua. Söödi suure vahetunni ajal. Toiduga ei olnud sel ajal lihtne. Normid tulid peale. Need olid väga suured. Võid ei olnud. Mina väntasin tagatoas võimasinat. Iga nädal üks kord tehti võid. Reede õhtul oli või tegemine, laupäeva õhtuks oli värske või. Võid soolati ja pandi keldrisse. Keldris võttis või mulla maitse juurde. Ma ei tahtnud seda vana ja soolast võid. Meiereist me võid ei saanud, kui piima norm ei olnud täis. Ja norm oli suur. Juustu samuti ei toodud. Kõigega oli äärmiselt kitsas. Sindi vabrikust inimesed varastasid lõnga ja siis nad tulid ning hakkasid lõnga vahetama toidu vastu. Kuskilt ei olnud toitu saada. Olid talongid, nende alusel sa said, aga seda kõike oli väga vähe.

Igaühel pidid olema oma koolitarbed, ainult tint oli kooli poolt. Laua sees oli ümarik auk ja seal oli lahtine tindipott. Koolitädi vaatas hommikul, kas igal laual on tinti. Kellel sulgi ei olnud, sai need õpetaja käest, aga enamus pidi kõigil olema oma. Pliats pidi olema esimese klassi alguses. Pinal oli enamusel lihtne puust karp, kuhu käisid pliiatsid, sulepead ja otsas oli väike sahtel kummi ja sulgede jaoks. Meil olid puust sulepead ja suled olid eraldi. Kirjutamise ajaks torkasime need sulepea otsa. Eriti hinnatud olid iridinoid suled. Need olid natuke kõveraks keeratud otsaga, sellistega oli parem kirjutada. Kodus oli muidugi oma tindipott, aga koolis oli laua sees ühine tindipott. Aga siis, kui ma juba Virulasse läksin, tuli tindipotti kaasas kanda. Peale sõda olime väga hädas. Ma mäletan, et valgeid paberilehti sai ise kokku õmmelda, aga järgmisel aastal tulid juba vihikud, mida õpetaja andis oma kapist. Õpetajate toas oli kapp, kus olid tint, kriit ja muud sellised õppeasjad. 1. klassis, kui me hakkasime tähti õppima, siis oli kolme triibuga vihik ja diagonaalis käisid ka jooned veel läbi, nii et iga täht pidi minema oma ruudu sisse. See oli tähtede kirjutama õppimine, need olid kirjatähed. Aga trükitähed olid vist küll igal ühel oma paberi peal. Oli tavaline vihik, kuhu kirjutasid ja õpik, kust lugesid.

Igapäevane riietus oli ikkagi sitsikleit. Piduriideid eraldi ei olnud. Talvel olid jalas veel villasest kootud sukad. Siis oli veel „ersats“. See tähendab asendust. Minu tädi kinkis mu õele leeripäevaks väga ilusa tumesinise kleidiriide. Tumesinise peal olid ilusad heledad õied. Kui mu õde selle ära pesi, ei jäänudki midagi järgi, ainult üks pisike lapse kleit jäi järgi. See oligi ersats. Kõik oli kuidagimoodi tehtud. Mul olid puukingad, Tori poest talongiga saadud. Väga ilusad kingad, käisid hingega. Keskelt oli lahti, kaks rihma üle, üks eest ja teine tagant. Ma läksin Koka Jüri juurde (Puusaar Jüri), kes õmbles riideid. Tagasi tulles jäin ma vihma kätte. Kingad said läbimärjaks ja pealsed lagunesid ära. Need olid puidu asemel paberist tehtud.

Uurisin Leidalt, kuidas möödusid vahetunnid Selja koolis. Vahetundidel mängisid nad ringmänge: „Üks ühte“, „Me lähme rukist lõikama“, „Üks peremees võttis naise“ jt. Mänge mängiti kitsas riietusruumis. Seal olid nad kõik üksteise vastu litsutud ja keskel tantsiti polkat. Soojal ajal mängisid lapsed väljas peitust, suurel vahetunnil toimus pallimäng. Talvel kippusid poisid keldrikatuselt liugu laskma. Õpetajad kartsid vana katuse pärast, et poisid kukuvad läbi. Kevadel käisid lapsed enne kooli mäe alt läbi, et õpetaja laual oleksid lilled. Aga seda teadsid ainult vähesed, et kooli metsas, suurte kuuskede all, kasvas väga palju punaseid ja vähe ka valgeid sinililli.

Mind huvitas ka see, kuidas Leida õppetööd hinnati.

Alates 4. klassist olid meil igal kevadel eksamid. Õhtupoolikul karjas olles tuupisin, piletid ja õpik kaasas. Mäletan, et 5. klassis enne loodusõpetuse eksamit lubas ema mulle peale karjast tulekut vaba olla ja õppida. Aga isa oli silke toonud ja ema ning naabrimemm jäid rappimisega hiljaks ning minul tuli appi minna. Kui lõpetasime oma aastase „soolase“ rappimise, siis oli aega hiline ja olime väsinud. Nutsin, nutsin ka hommikul, aga läks väga hästi. Konni, neid kahepaikseid, ma tundsin. 5. klassi suursündmus oli fotograaf, minu elu esimene pilt (lisa 5). 6. klassi ajal tuli Linda Tõlp internaadist meile elama täditütrena asemel. Kevadel saime teada, et Selja kool jääb 3-klassiliseks. Eksamite ajaks tõime kaski ja piibesid. Peale eksameid pisteti tunnistus pihku ja läksime koju. Mitmeid lapsi enam elus ei kohanud.

Uuris ka, kas ja kuidas lapsi koolis karistati. Leida rääkis, et pahandust teinud laps pandi õpetajate toa ukse juures olevasse nurka (riietehoius). Nurgas pidi olema terve vahetunni. Teisi karistusi ei olnud. Leida meenutas ühte korda, kui Piibu Leenu poeg tõmbas emaga koos piipu. Poisil oli kogu aeg õiendamist õpetajale vastu. Sel korral ta siis ütles koolijuhataja Jaanimäele nii halvasti, et Jaanimäe sakutas teda juustest. See ehmatas neid kõiki ära. Sellist asja nad ei olnud veel näinud ja selliseid sõnu kuulnud.

Üritusi sel ajal koolis eriti ei toimunud. Osa lapsi käis kaugelt koolis. Pealegi käis sõda. Kord siiski oli neil õnn näha etendust „Hunt ja seitse kitsetalle“. Selleks puhuks tehti Leida kleidile valge lai krae peale. Enamus koolilapsi tahtsid näidendit vaatama minna. Kuna see toimus Virula koolimajas, oli see päevane ettevõtmine. Jõulupidusid ei toimunud. Vaid kevadel tehti Selja koolis üks kevadpidu, siis said algklassid vabaks ning vanematel tulid eksamid. Kevadpeoks meisterdati paberist kavad, kus kirjas, millised laulud ja tantsud olid eeskavas. Kava esiküljele joonistasid lapsed pilte. Leida mäletab, et oma kavale tegi ta rahvariides rebase. Pidu tulid vaatama vanemad inimesed. Hiljem tuli ka külanoorus juurde, sest nemad tahtsid tantsida. Vene ajal hakkas käima näärivana ja siis korraldati suuri nääripidusid. Pidudeks õpiti väiksed näidendid. Vene ajal anti riigi poolt maiustused ja seal olid isegi puuviljad, mida pakis küll ainult üks oli.

Sel ajal oli koolimaja madal, teist korrust ei olnud. Kui teine korrus peale tehti, siis tuli ruumi juurde ja ülemisele korrusele tuli ruum võimlemiseks ja vahetunni ajal jalutamiseks. Meil oli see elamine seal ikka umbne küll. Me olime samade jalanõudega ja kellel olid lühemad palitud ja kleidisabad niisked, eks see ruumis andis kõik tunda - õhk oli ikka paks küll. Mina koolitundide pikkust ei tea, kui kell helises, tuli vahetund ja kui jälle helises, tuli tund, aga ma mõtlen, et eks 45 minutit oli. Aga selle sõja kevadel, siis oli küll nii, et Kulli Lilli jäi kahe klassi

peale üksinda ja mis tundi ta seal andis - tuli omapead teha. Andis lugemiseks tüki ette, ega ta enam kontrollida ei jõudnud ja me saime varakult koolist lahti. Siis olid küll tunnid lühikesed, see oli nagu üks hämar aeg, kui lapsepõlvest mõtlen. Metsapoolne klass oli ka selline pimedavõitu, kes äärmises reas seina pool istusid, olid ikka pimedas. Ei oska öeldagi, aga mõtlen praegu, et mis tuli seal põles, kui me talvehommikul kooli läksime, sest klassid olid pimedad. Huvitav oli minna ka, nii kui pimesikumäng poolest saadik seal riiete ridade vahel, kus otsid, kuhu panna oma riided. Teie ei oska seda ette kujutada.

Meie käisime koolis ka laupäeviti. Algklassides ma sain vist ikka kella üheks koju ja kes kaugemal, jäid natuke hiljemaks. Õpetajad pidid arvestama ka, et talvel algasid tunnid hiljem - minu meelest kella üheksast. Seetõttu ei saanudki koolipäevad väga pikad olla, sest kujutad sa ette, kui esimese klassi laps oleks hakanud siit hilja jalgsi minema Piistaojale (10 kilomeetrit, M.T.), ta oleks olnud väsinud, ta ei oleks jõudnud õppida ja hommikul jälle tulema hakata. Kevadhommikud olid toredad, kui sinililled hakkasid õitsema, siis käisime siit meie poolt minnes mäealusest läbi õpetajate lauale sinililli toomas. Kui koolipäev oli läbi, läksime kooli poolt tulles mööda rada alla, käisime endale koju ka lilli korjamas. Kevadel olid lilled ikka õpetajate laual, igaüks tahtis oma lille sinna viia. Koolivarustus oli ikka väga kehv. Mõtlen, et laste riided olid mitmest osast kokku õmmeldud, kuidas kellelgi. Mina puudusin ühe päeva sellepärast, et mu jalanõud lagunesid ära. Ma olen kange iseloomuga, sest karvase pastlaga ma ei tahtnud kooli minna ja ei läinud ka. Olin päeva kodus, niikaua kuni memm kirus ja tegi mulle riidest plätud jalga, vaat nendega läksin kooli. Ma ei tea, mis aeg see oli, aga igatahes soojem aeg oli, läbi lume ma ei läinud. Parkimist sõja ajal ei olnud ja lastele tehti vasikanahast pastlad, jäeti karvad külge - kujuta ette, missugune siil sul jalas oli. Teised naersid, mäletan, et Tominga tüdrukud (Tagam Eva oli kõige noorem nendest Tominga lastes), vaat need käisid küll, olid juba suured tüdrukud, kui käisid veel villaste sukkadega, aga mingid plätud või asjad olid jalas. Kui kuskilt tšekisüsteemi alusel said kingad, siis sa said kas suured või väiksed, parajat numbrit ikka laps ei saanud. Meil käis vana mees siin talus ringi ja see siis ajas terava noaga pastla naha pealt karvad maha, nendega ma käisin karjas, aga kooli ma küll nendega ei läinud.

Leida mäletab väga hästi oma koolikaaslasi. Tolleaegne sõprus ja tutvus on jäänud püsima terveks eluks. Mäletan Hansumäe Helgardit, Kose Martit, Veinimäe Jürit, Kalbus Astat (lisa 4). Tallo oli üks selline õpetaja, kes arvas, et minust üldse asja ei saa ja teine selline oli Tooma talust Jaan Tuisk. Me olime kaks ühesugust, aga jõuluks läksime kuidagi lahti. Olime arad. Olime ju üksikust talust, meil ei olnud mängukaaslasi. Ilmselt kooli suurte laste sekka

minek ehmatas ja ahistas meid vaikseks. Kuigi kool oli mulle juba tuttav, olin ju käinud õpetajatele piima viimas. Oli ainult koolimaja eest minev tee, seda alumist teed ei olnud. Kogu liiklus käis ainult seda teed. Tee läks minu majast mööda, mitte ei keeranud kuskilt alla.

Õpetaja elas koolimajas. Kooli juhataja korteri juurde kuulus suur köök, milles vanasti lapsed süüa või teed võisid teha. Köök oli suur selle korteri kohta. 1948. aastal läks Selja kool kolmeklassiliseks. Kui mina läksin Virulasse 7. klassi, siis õpetaja tütar läks 6. ja juhataja tütar 5. klassi. Nii et Selja koolist hakati käima Virulas. Nad elasid küll Selja koolimajas, aga käisid Virula koolis. Vahepeal hommikuti pimedas nägime üksteist. Jala tuli minna pimedas. Memm lohutas, et kui lumi maha tuleb, hakatakse hobusega käima, mõni ikka saab lapsi aidata. Aga see oli selline talv, kus lund ei tulnudki. Meie koolitee käis läbi pargi seal, kus oli üks vana maja. Selle vana maja tagant läks rada sillakesest üle. Läksime jõe kalda poole, seal oli üks tööliste elamu vasakut kätt ning nende laut paremat kätt. Sõtkusime tee sealt vahelt nii ära, et saime sõimata. Mul olid kalossid saabaste peal ja kaloss jäi sinna kinni, see oli savine kallas. Keegi hea inimene andis mulle käe, et saaksin edasi minna. See oli siis vana - aasta lõpp.

Leida meenutab oma Selja kooli aegset lapsepõlve väga sooja sõnaga.

Minu meelest oli väga hea. Sai koos olla teiste lastega ja mängida. Kui lumi ära sulas ja sügisel ka kuiv oli, mängisime vahetundide ajal palli ja peitust. Õpetaja helistas trepi pealt kella, et oleks kaugele kuulda. Väiksenä olin ise arake, hiilisin mööda seinääri, ei julgenud suurematele jalgu jääda. Inimesed olid teistsugused. Kui ma mõtlen, siis vana kooli kask oli praegusest kasest tükk maad metsa poole. Seal oli kevadel alati pang kasemahlaga ja tops oli ka seal. Ja mitte keegi ei varastanud seda ära. Tänapäeval ei oleks see mõeldav. Sealt juurest käis teerada läbi. Ilmselt mindi otse seda rada pidi jaama. Samuti Linnu Rein ja Tuisu Jaan ning nende pered käisid siit läbi. Õhtuti tulid sealt rongi pealt inimesed, aga asjad seisis alles. Vaat ei tohtinudki midagi rumalat teha. Jumal nägi seda. Olid juba kasvanud niiviisi, et teadsid seda. Jumal on üleval ja näeb kõike, mida teinud oled. Ei tohtinud valetada, varastada ega teist lüüa.

3.3. Selja kool aastatel 1944–1948 õpetaja Aita Kurme mälestuste põhjal

Olin tööotsinguil. Käisin Pärnu haridusosakonnas küsimas, kuidas olukord on. Kuulsin, et koolitöö algab 1. oktoobrist. Saksa aja lõpul tuli Seljalt teade, et seal vabaneb koht, kuna Kalbus läheb sõjaväkke, mobiliseeritakse, ja mina andsin 1944. aasta suvel avalduse sisse, et mind määrataks Seljale. Tahtsin lihtsalt kodule lähemale, kuna Lepplaanest Laiksaarde käimine, kus eelmised aastad töötasin, oli väga tülikas. Sellepärast lootsin Seljale saada, sest siit oli võimalik läbi metsa jala kodus käia. Kui läksin haridusosakonda, siis hakati mulle rääkima, et Lepplaande ei saa, sinna jääb kaks õpetajat. „Aga kas te ei taha Seljale minna, teil on ju avaldus seal sees”. Ütlesin, et kui koht on vaba, miks ma siis ei taha. Käisin veel viimasel suvel Seljal seda koolimaja vaatamas. Siis oli juhatajaks Lilli Kull, üks vanapiiga. Temal polnud midagi selle vastu, tulgu aga peale, noort inimest vaja.

Mind määratigi Seljale ja tulin siia. Aga me ei saanud selle Kulliga kahekesi kauem olla kui vast ühe kuu. Siit oli läbi läinud üks seltskond, kelle seas oli ka meie tulevane haridusosakonna juhataja, kes tuli Venemaalt tagasi, Meriloo nimeline. Nagu ma pärast aru sain, oli Kulli Lilli vaadetelt ka natuke punane. Meriloo oli talle teinud ettepaneku, et ta tuleks neile Pärnusse koolide inspektoriks. Lilli oli nõusoleku andnud. Algul ta mulle sellest ei rääkinud, aga siis hakkas suure rutuga otsima, kust saaks uut juhatajat. Uuris, kas ma tahaks juhatajaks hakata. Ütlesin, et mitte mingil juhul, ma pole veel õieti õpetajagi olnud. Siis ta käis ja otsis ning otsiski välja tookordse Tori tarbijate kooperatiivi juhataja abikaasa Marie Jaanimäe, kes oli elukutselt õpetaja, oli olnud õpetaja kodumajanduskoolis. Kuna nad mehega olid just enne seda lahku läinud ja tema enam sinna tööle ei jäänud, tuligi tema meile juhatajaks. Võib-olla, et ta algkooli osas oli mõnede asjadega võõras, aga mis juhataja ametisse puutub, siis selle aja kohta oli ta ideaalne koolijuhataja. Küll tema oskas läbi käia kõigiga, järgi kiita ja valetada parasjagu niipalju, kui sel ajal tarvis oli ning ajas oma asja ilusti ära. Aga kolmandat õpetajat oli veel vaja, kuna tehti kolm klassikomplekti, lapsi oli palju. Kolmandaks tuli esialgu üks noor mees, kellel oli plaan minna ülikooli edasi õppima. Ta oli veidi koomiline oma olekult, küllalt lühikest kasvu, hirmus hajameelne ja kõige hullem oli see, et lapsed kippusid tema üle võimust võtma. Aga parata midagi ei olnud, sest keegi poleks osanud muidu vene keelt õpetada, vene keel tuli ju ka kohe. Tema oli vene keelt õppinud ja oskas seda õpetada. Ta oli meil aasta otsa ja siis läks edasi ülikooli. Peale seda tuli meile uus õpetaja Maria Viirsalu, kes andis laulmist ning oskas ka vene keelt õpetada. Oli vene

keelt õppinud juba nooruses, tsaariaegses koolis. Enne andis laulmist Jaanimäe, aga Viirsalule sobis see ka paremini.

Alguses elasin koolimajas. Seal oli üks väikene tuba ja köök. Viirsalu Marial olid aga loomad. Kusagile talusse korterit ei saanud, seal olid omad elamised. Sellepärast tahtis Viirsalu ka koolimaja elama tulla, kuna seal oli suur laut, kus sai loomi pidada. Jaanimäe pidas seal ka lehma. Mina sain siis korteri meiereisse. Vahetus oli kasulik, sest seal oli mul hoopis ilusam tuba. Köök oli küll ühe teise tüdrukuga kahe peale, kuid küllalt ruumikas. Sinna teise korruse korterisse ma siis sain, niikaua kui Seljal olin.

Kooli algus oli küllaltki raske. Külanõukogu esimees oli pisut peast nikastanud ja kuidas see peale passis. Kui me kolmandal jõulupühal pidasime Jaanimäe Marie ja Luule (Marie tütar) sünnipäeva, (neil olid peaaegu ühel ajal sünnipäevad), oli ta käinud koolimaja akna taga vahtimas, kas ikka kuusk põleb. Jäljed olid seal ja ma ei tea, kuidas see pärast välja tuli. Mariel olid õnneks aknad kaunis kõrgel, too oli aga lühike mees ja ei näinud sealt midagi. Jõululaupäeva ja esimese pühaga oli selline lugu, et need oli reedel ja laupäeval. Arutasime siis, et mis nüüd teha, pidada ei tohi, aga koju tahaks minna. Jaanimäe Marie, tema oli julge, ütles, et minge koju. Kui mõni tuleb siia, küll ma selle asja korda ajan. Niikuinii siia ühtegi last ei tule. Mina panin siis reede õhtul lõikama, otse läbi metsa. Jõudsin jõululaupäeva õhtul üsna hilja koju. Pidasime siis ikka ilusasti pühad ära ja tulin tagasi. Süda küll valutas hirmsasti. Marie ütles, pole midagi häda, ühtegi last ei tulnud.

Peab ütlema, et kui ma Seljale tulin, kui toredad olid siis 5.–6. klassi õpilased! Nad olid nagu täiskasvanud inimesed, väga lugupidavad su vastu ja kenad. Seljal me töötasime kolmekesi kuni 1948. aastani. Mis aga juhtus, oli see, et minu õpetajakandidaadi tunnistus tühistati. Tühistati neil, kes olid Saksa ajal lõpetanud ja nõuti eksamite uuesti sooritamist. Uuel korral oli muidugi peatähtis poliitiline asi, et see oleks selge. Esialgu tambiti seda poliitikat meile igal suvel, tehti kuuajalised kursused. Meil olid nad alati Pärnus. Seal oli metsik rahvas koos. Ega me seal suurt viitsinud käia, käisime rohkem mererannas. Panime lõikama, üks päev üks osa, teine päev teine osa. Eks siis seda punast jama igaüks oma jõudu mööda püüdis rääkida ja kui sa natukegi taipasid ja midagi kuulnud olid ning hästi kiitsid, oli asi korras.

Mul ei jäänud muud üle, pidin hakkama jälle uuesti kutset taotlema. Mina läksin Haapsallu Pedagoogilisse Kooli, kus käisin kaks aastat, aga võib-olla ka kolm suve. Lõpuks sooritasime riigieksamid. Sealt anti seminari lõputunnistus. See andis algklasside õpetaja kutse. Esialgu andsin küll tunde paljudes klassides, aga lõpuks, kui juba õpetajaid rohkem tuli, võtsin heameelega algklassid. Selja kool muudeti 1948. aastal kolmeklassiliseks. Jäi ainult kaks

klassikomplekti. Seega pidi keegi ära minema. Kuna teised olid vanemad õpetajad, siis leiti, et minul on paras siit ära minna, pole loomi ega perekonda. (Aita Kurme mälestused)

KOKKUVÕTE

Oma uurimistöö tulemusena sain väga palju uusi teadmisi Eesti ajaloost, 1940. aastate koolikorraldusest ning ka oma kodukoha minevikust. Ajalugu uurides sain teada, et eestlased elasid neil aegadel väga keerulistes oludes, kord oldi sakslaste, kord venelaste tugeva kontrolli all. Sõda puudutas inimeste igapäevaelu. Puudust tunti igapäevastest asjadest, nii toidust kui ka tarbekaupadest. Ajal, mil Leida Auster koolis käis, algas koolikohustus 8. eluaastast. Sel ajal lubati õpetada ainsa võõrkeelena saksa keelt. 1944. aastal anti tunnistused kätte ilma, et oleks pidanud tegema eksameid.

Selja kooli ajalugu uurides sain teada palju huvitavaid fakte. Näiteks, et esimene koolimaja asus Kaseküla Mihkli saunas. Samuti, et 1857. aastal Seljale ehitatud koolimaja hävis tules. 1890. aastal alustati õppetööd uues koolimajas. 1954. aastal ehitati Selja koolile teine korrus. Koolil on olnud läbi aegade mitmeid nimesid, nii Selja mittetäielik keskkooli kui ka Selja algkool.

Leida Austeri meenutusi oli huvitav kuulata. Ta rääkis nii oma kooliajast, kui ka oma igapäevaelust. Tema jutustused olid väga emotsionaalsed. Mõtetes mööda koduradu kõndides meenus nii head kui halba.

Kõrvutades kahe erineva inimese mälestusi on märgata, et sõda puudutas neid veidi erinevalt. Lapseohtu tüdruku igapäevaelu käis oma rada. Kool, kodused tööd ja mängud täitsid tema päeva. Õpetajat puudutas poliitiline olukord rohkem. Olid ärevad ajad ja tuli valvas olla, et võimuga mitte vastuollu sattuda. Sõjakoledused on siiski mõlema mälestustesse sügava jälje jätnud.

Ma arvan, et on oluline uurida oma kodukoha ajalugu. Kuna Selja kool on suletud, siis on selle ajaloo säilitamine vajalik. On tähtis, et kaduva põlvkonna mälestused valgete täppidega punasest sitsikleidist saaksid üles kirjutatud ja et neid mäletataks.

KASUTATUD ALLIKAD

Suulised allikad:

Intervjuu Leida Austeriga 2018 mai, august ja detsember; helisalvestus telefonis.

Intervjuu Jüri Kadajaga 2018 september; helisalvestus telefonis.

Käsitkirjalised allikad:

Auster, Leida käsitkirjalised mälestused, kevad 2018.

Kurme, Aita (hiljem Sepp, Kadaja) mälestused, 1993–2009.

Tori valla Selja 6-klassilise algkooli kroonika 1819–1967 (Tori Muuseumi arhiivi kogust, autor teadmata)

Kirjalikud allikad:

Laur, M. jt. 1995. Eesti ajalugu II: Tallinn.

Must, J. 1973. Tori kihelkonna rahvakoolid.

Taal, V. 1987. Tori kihelkond.

Vahtre, L. 2005. Eesti rahva lugu: Tallinn.

Värä, E. jt. 2015. Lähiajalugu. Ajalooõpik I osa: Tallinn.

XX sajandi kroonika II osa 1940-1961 – 2004 Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Internetiallikad:

„Saksa...” Kättesaadav: http://www.pictury.org/2017_EPAM/main_okupatsioon_2.html (10.01.2019).

„Nõukogude...” Kättesaadav: https://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:236491?fbclid=IwAR2GSbnP4hwS8ly3zk-D6qdfoTLqvnUgcgnukri-PJyYyA_B0LfCyv6EYI0 (03.01.2019).

Lisa 1

Leida oma koduradadel. (foto Leida Austeri erakogust)

Lisa 2

Selja kool siis, kui veel teist korrust ei olnud. Pildistatud 1950ndate aastate alguses. (foto Jüri Kadaja erakogust)

Lisa 3

Selja koolimaja 2019 (pildistas Marie Tominga 2019 jaanuar)

Lisa 4

Selja kooli õpilased aastal 1946. Leida Auster esireas vasakult teine. (Leida Austeri erakogust)

Lisa 5

Selja kooli õpilased aastal 1947. Leida Auster pildi keskel profiilis. (Leida Austeri erakogust)

Lisa 6

Selja koolipere aastal 1946. Kahjuks Leidat sellel pildil ei ole, ilmselt puudus sel päeval. (Jüri Kadaja erakogust)

September 1942

Jälle mõõda koduväda pööramise
 režiimil kõnnin. Kui muud
 xltulist pole, siis räägin temaga.
 Mul on hea kepp, ei vaida vastu.
 Oli pööreseline hõlmik, ma ei mäleta
 tundide alguse aega, kindlasti mitte
 enne 8. Ma kartsin minna ilma
 saatjata, ma käskis minna mõõda
 maanteed teiste laste järgi. Pidingi
 minema.

Mul oli sejas valgete täppidega
 pumane, ^{siit} ja ~~kompsen~~ kompsen.
 Koolimaja oli laps tüis. Enne nii
 tuttav maja oli hõõras. Elin
 üksind lastesummas. Mis klass? Kes
 pinginas? ja siis kogunesime te
 poolese klassi, indine mahtuma pööresid.
 Segadust palju. Rootsi vaima tõmbas me
 ma pöösi. Algas lühike kõne ja
 kirikulaul orelil saatel, siis klassi
 metsapoolne. Pinginasidki Soosali
 Alide, ~~hast~~ talas sai meie õpetaja.
 Õpetaja kõnele midagi ja lõpetas sai
 oneti minema.

Järgmisel päeval tuli jälle minna,
 õpin, pletati, nihine kooli poole.
 Toiduks enamikel praetud vana
 lihaviiluga leiva vahel ajalisele keerale
 Rietussummas suure pöögi kõrvale
 oli tsinkplekist tilaaga veevõu, mille
 all oli plekivann.

Ma olin sattunud suure trüginute
 lastekarja sekka. Olin üks kasvanud
 talulaps. Kartsin ja kõne julgesin

kinda lähedal.

Lui ma käisin õpetaja Lilli Kullila
 piima müüas, siis oli koolimajas viiline,
 lõhn ja seda lõhna tundsin edaspidi.
 Koolijuhatajaks oli sel ajal Rein Kalbus,
 kelle huncõhna naist (mustlanna) kututi lihtsalt
 Leuke ja kes käskis lastel endale toiduvärsid
 tuua. Niiid joonutas ta palju oma
 nõudmistega.

Harjulin. 1944 a. kevadel rōeti Kalbus
 sõtta, olime topoolse suures klassis te
 jumalaga jätkas. Igale lapsile andis ta
 midagi mälestuseks, minna sain noodivihiku,
 kes pletati, kummu rōi vihiku. Paari
 kuu pärast öüdi, et kanges kummu sel.
 Nii kuu pidas Kull lasti kooli, siit
 kahe klassi vahel ühesel. Pööresid saabus sel
 kevadel kuttu.

Mu kolmanda kl. üigisel olid need
 õpetajad - noored õpet. Kurme Kira, Kont
 (Tuisu maja), jaaninõue Kauri Leukega, kellele
 oliv sageli kopehoidjaks. Juhataja

Neljandasse klassi tuli meie kinniste
 koolist õpilasi, Mähtan Kancunõe Helgardi,
 Rose Maatit, Keiminõe Jürit, Kalbus Adit.
 Muist õpetajatist tuli Kirsale Maria
 tiitande Lea ja Kallaga. Muist said an. igas
 sõbrad - minna, Leuke ja Kalle, õpetaja Kont
 läks tagasi TRU-isse ja vene kullt õp. Kirsale.

Niandasse klassi tulid Kauri koolist
 Siimson Lea, Tõlp Linda, Jürgenson (?) Vainu,
 kõiki Jlm Dzidra, kõini ei mäleta.
 Avati Tuisu majas internaat. Kõnn-koristaja
 oli Siida Tuisu. Meie klassist Olino
 Mihkel jäi kopuhaiguse tõttu ära. Vaga kurb.